

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОКРЕМИХ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН В ІТ-ПРАВІ

LEGAL STATUS OF INDIVIDUAL SUBJECTS OF LEGAL RELATIONS IN IT-LAW

Гукова А.Р., студентка III курсу
міжнародно-правового факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-практичних тем у сучасному приватному праві щодо питань суб'єктів ІТ-права та їхнього правового статусу. У статті проаналізовано наукові роботи з питань існування ІТ-права як окремої галузі та висвітлено окремі протилежні думки науковців.

ІТ-право розглядається як багатостороння, різноманітна сфера, в обсяг категорії якої входять усі відносини, що складаються в цифровому середовищі. Для комплексного огляду суб'єктів ІТ-права запропоновано та проаналізовано структуру ринку ІТ у сучасному світі. ІТ-право та його суб'єкти розглянуті автором з огляду на найактуальніші спрямування, що виникають у цифровому світі під безперервним розвитком інформаційних технологій. Так, у статті проаналізовані правовідносини, що виникають між розробником, замовником та працівниками в ІТ-бізнесі, правовідносини, що виникають із приводу захисту авторського права, персональних даних та конфіденційності, а також ті, що виникають під час здійснення електронної комерції. Під час висвітлення таких правовідносин доводиться примат приватного права в ІТ-праві.

У статті проаналізовано як національне законодавство, так і норми міжнародного права, зокрема, General Data Protection Regulation (далі – GDPR) із приводу забезпечення принципу недоторканності особи в цифровому світі. Висвітлено особливості правового врегулювання майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності у сфері ІТ-бізнесу, а також колізії в національному законодавстві щодо врегулювання вищезазначених прав між роботодавцем та працівником.

Зроблено висновок про невичерпний перелік суб'єктів ІТ-права, що зумовлюється форсованим розвитком науково-технологічного прогресу, а також недостатнє правове регулювання розглянутих у статті відносин, оскільки суспільні відносини в цифровому світі розвиваються набагато швидше, ніж право як регулятор встигає унормувати їх.

Ключові слова: ІТ-право, ІТ-правовідносини, суб'єкти ІТ-права, право інтелектуальної власності, авторські та суміжні права.

The article is devoted to the coverage of one of the current theoretical and practical topics in modern private law on the issues of subjects of IT law and their legal status. The article analyzes the scientific work on the existence of IT law as a separate field and highlights some opposing views of scientists.

IT law is seen as a multifaceted, diverse field, the scope of which includes all relationships that develop in the digital environment. For a comprehensive overview of the subjects of IT law, the structure of the IT market in the modern world is proposed and analyzed. IT-law and its subjects are considered by the author, proceeding from the most actual directions arising in the digital world under continuous development of information technologies. The article is analyzed the legal relations that arise between the developer, the customer and employees in the IT business, the legal relations that arise in relation to copyright protection, personal data and confidentiality, as well as those that arise during e-commerce. In covering such legal relations, the primacy of private law in IT law is proved.

The article analyzes both national and international legislation, in particular, the General Data Protection Regulation on ensuring the principle of personal integrity in the digital world. The peculiarities of legal regulation of property rights to intellectual property in the field of IT business, as well as conflicts in national legislation on the regulation of the above rights between employer and employee are highlighted.

It is concluded that the list of subjects of IT law is due to the forced development of scientific and technological progress, as well as insufficient legal regulation of the relations discussed in the article, as public relations in the digital world are developing much faster than law as a regulator.

Key words: IT law, IT legal relations, subjects of IT law, intellectual property law, copyright and related rights.

Науково-технологічний процес призвів до глобальної цифровізації суспільства. Відповідно до даних Центру Разумкова, питання розвитку цифрової економіки вперше порушувались у 2015 р. Великою Дванадцяткою на саміті в Анталії, а протягом 2015–2018 рр. було розроблено та впроваджено близько 103 цифрових стратегій на національному рівні в різних країнах [14, с. 209].

Якщо узагальнити їх зміст, то основні положення стратегій стосуються розвитку електронної торгівлі, впровадження нових інтелектуальних мереж, платформ і технологій за одночасного забезпечення їхньої інтероперабельності, підвищення цифрової грамотності населення та рівня інформаційної безпеки і довіри користувачів до Інтернет-сервісів.

У доповіді, наданій ОЕСР для головування Німеччини в «Групі двадцяти», наголошується: «Цифрові технології можуть мати деструктивний характер, що в майбутньому негативно позначиться на продуктивності, зайнятості і добробуті. Ці технології також можуть витіснити з ринку праці працівників і посилити диспропорції в рівні їх доступності та використання, що призведе до формування нового цифрового розриву і зростання нерівності» [16, с. 35].

Право, як філософська категорія, покликане гарантувати людині безпеку, незалежно від форми середовища, в якому вона реалізує свою правосуб'єктність, адже як матеріальний, так і віртуальний світ можна вважати відображенням об'єктивної реальності. Значення право-

вого врегулювання цифрового середовища посилюється, адже ця сфера охоплює широке коло різноманітних відносин, які зачіпають інтереси не лише окремого індивіда, а й спільнот на національному та міжнародному рівнях.

У сучасному світі споживачами цифрових технологій виступають усі: держава, бізнес та громадяни, тому чітке визначення суб'єктів цифрового середовища та вивчення правового регулювання відносин між ними є вкрай важливим для забезпечення захисту фундаментальних прав осіб у віртуальному світі, що зумовлює актуальність статті.

Метою цієї статті є характеристика правового статусу суб'єктів ІТ-права, у сферу регулювання якого потрапляють відносини з приводу авторського права в цифровому середовищі, захисту персональних даних та конфіденційності, електронної комерції та безпосереднього здійснення підприємницької діяльності в ІТ-бізнесі.

Вивченню питання щодо правового регулювання відносин у цифровому середовищі наукове товариство приділяє значну увагу.

У своїй роботі «ІТ-право v. Інформаційне право: на зламі епох» О.Е. Сімсон розглядає природу виникнення інформаційного та ІТ-права, висловлює думку, що інформаційне право є більшим за обсягом, адже воно включає відносини, об'єктом яких є інформація в будь-якому вигляді. Також вона зазначає, що в іноземній літературі відсутнє визначення ІТ-права, воно формується через перелік сфер, які ним регулюються: ІТ-контракти, струк-

турування бізнесу в ІТ, відносини інтелектуальної власності, аутсорсинг, хмарні технології, ведення бізнесу в Інтернеті, захист даних та конфіденційність. Авторка зауважує, що ІТ-право – це галузь права, предметом якої виступають відносини в цифровому середовищі, а саме: відносини з приводу створення, зберігання, передачі та захисту інформації в електронному вигляді, обробка якої відбувається з використанням інформаційних технологій у глобальних та локальних інформаційних системах. Важливою є теза про примат приватного права над ІТ-правом, адже характер відносин цивільного права відповідає духу відносин ІТ-права [9].

Протилежну позицію висловлює Є.О. Харитонов, який у роботі «Сутність ІТ-права (ІТ-право як концепт)» доводить думку, що ІТ-право не можна назвати комплексною галуззю права через відсутність у нього традиційних критеріїв: предмета та методу [11].

Для розгляду суб'єктів ІТ-бізнесу, відносини яких підпадають під сферу дії ІТ-права, варто ознайомитися із самою структурою ринку ІТ. З цього приводу у статті «Ринок інформаційних технологій в Україні та світі» запропонована структура з такими елементами: апаратне забезпечення, програмне забезпечення та ІТ-послуги. Результатами підприємницької діяльності у сфері ІТ за будь-яким спрямуванням є продукт, який безпосередньо знаходить свою реалізацію в цифровому середовищі або слугує незамінним устаткуванням для такої реалізації, та послуги, що сприяють здійсненню підприємницької діяльності в цій сфері [5]. Отже, розробників продуктів інформаційних технологій можна назвати одним із найголовніших суб'єктів ІТ-права, адже вони в результаті своєї підприємницької діяльності беруть першочергову участь у формуванні сучасного цифрового середовища.

У такому випадку в першу чергу варто розглянути правовідносини, що виникають між розробником (виконавцем) та замовником ІТ-продукту. Між цими суб'єктами виникають договірні відносини, що зазвичай регулюються ст. 1112 ЦК України. Предметом таких відносин є створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності. За цією нормою, одна сторона зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог другої сторони та в установленний строк [13]. Зокрема, такі договори за класифікацією можуть бути змішаними, якщо містять умови, які характерні для договорів підяду.

Положеннями ч. 2 ст. 1112 ЦК України зазначено, що такий договір має визначати способи та умови використання об'єкта права інтелектуальної власності замовником. Замовник може отримати або виключні, або невиключні майнові права інтелектуальної власності на створений продукт.

Варто зазначити, що сучасний ринок ІТ часто поділяють на сервісний та продуктовий. Сервісний ІТ-бізнес часто порівнюють з аутсорсингом, однак він є лише одним із способів ведення сервісного бізнесу в ІТ. Така модель передбачає, що компанія створює рішення для конкретних клієнтів та розробляє продукт, відповідно до їхніх запитів та потреб. У таких випадках превалюють договори про передавання виключних майнових прав інтелектуальної власності розробника до замовника. Цивільне законодавство передбачає можливість повної та часткової передачі таких виключних прав, тому їх перелік має бути обов'язково зазначений у договорі, в іншому випадку майнові права, не вказані в авторському договорі як відчужувані, вважаються непередаваними.

Якщо розглядати ринок ІТ-продуктів, то такі компанії працюють над виготовленням власного унікального інноваційного продукту з метою його масштабування. Великі ІТ-компанії зазвичай патентують свої інноваційні продукти або як винаходи, або як корисні моделі, адже цивільне законодавством передбачено, що об'єктом винаходу

(ст. 459 ЦК України) або корисної моделі (ст. 460 ЦК України) може бути процес у будь-якій сфері технологій. Варто зазначити, що в разі патентування ІТ-продуктів дуже важливо виконати умову промислової придатності, оскільки в такому випадку продукт має бути не просто теоретичною розробкою, а технічним вирішенням якої-небудь проблеми і застосовуватися на практиці. Шлях «патентування» є досить складним для маленьких команд стартаперів або окремих фізичних осіб-підприємців, але, за загальною практикою, як компанії з патентами, так і компанії без них, що вважаються продуктовими в ІТ, надають другій стороні невичерпні майнові права за договором, до яких зазвичай зараховують право використання продукту.

Проблемним на ринку ІТ залишається питання врегулювання відносин між розробником та його працівниками з питань працевлаштування останніх та поділу майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Зазвичай такі відносини врегульовуються або за трудовим договором, або за цивільно-правовим. У першому випадку сторони виступають у ролі роботодавця та працівника, у другому – в ролі замовника та підрядника (за договором підряду). У результаті може бути створений «службовий твір» (комп'ютерні програми, дизайн вебсайту тощо). Такі договори обов'язково мають містити умови про поділ майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності з урахуванням того, що в українському цивільному законодавстві з цього питання існує колізія.

Отже, у ст. 430 ЦК України передбачено, що майнові права на об'єкти права інтелектуальної власності належать спільно і творцеві, і замовнику. Однак у ч. 2 ст. 16 ЗУ «Про авторське право та суміжні права» зазначається, що виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем [2]. У такому разі сторони за допомогою диспозитивного методу мають самостійно врегулювати питання з поділу майнових прав на службовий твір.

Л.Л. Тарасенко у науковій роботі «Суб'єкти правовідносин у цифровому середовищі» детально розглядає правовідношення між кількома специфічними суб'єктами:

- між власником вебсайту (реєстрантом) і реєстратором, між реєстратором та адміністратором доменного простору. Відносини між реєстрантом та реєстратором із приводу делегування реєстранту доменного імені полягають у наданні реєстратором комплексу послуг та будуються виключно на договірній основі;

- між власником вебсайту і хостинг-провайдером. Це вид договірних відносин, змістом яких є надання хостинг-компанією дискового простору для зберігання інформації (яка міститься на вебсайті) на сервері;

- між власником вебсайту і власниками вебсторінок (облікового запису). Власником вебсайту встановлюються правила, на які погоджується особа, що з моменту прийняття цих правил, стає власником вебсторінки [9].

Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єктами ІТ-права є не лише особи, які безпосередньо беруть участь у розробці, а ті, що створюють умови для функціонування ІТ-продуктів у цифровому середовищі. Однак сфера ІТ-права поширюється не лише на відносини, що виникають із приводу здійснення підприємницької діяльності в секторі ІТ. Варто розглянути відносини, що виникають із приводу авторського права в цифровому середовищі між особами, які не беруть участь у розробці ІТ-рішень.

Інтернет-технології дають змогу здійснювати будь-які дії з різною за природою походження інформацією, у тому числі з об'єктами, які охороняються авторським правом: завантажувати, зберігати, поширювати. Однак така свобода дій може завдавати шкоди правам та інтересам людини. Відповідно до цивільного законодавства України, авторське право складається з немайнових (особистих) і майнових прав автора. Немайнові права є невідчужуваними

(з моменту створення цього твору і на весь час його існування), майнові права можна передавати іншим особам.

З огляду на те, що відносини у цифровому середовищі повністю не врегульовані, поширеними стали правопорушення, що виражаються в розміщенні недостовірної, сфальсифікованої інформації або такої, що порушує авторське право. У такому разі потерпіла особа може звернутися з вимогою про видалення такої інформації.

Відповідно до п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1, належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є власник вебсайту. Згідно із ЗУ «Про авторське право і суміжні права», власником вебсайту вважається особа, яка є володільцем облікового запису, встановлює порядок та умови використання вебсайту. З 2017 р. в Україні діє спеціальний порядок припинення порушень авторського права та (або) суміжних прав із використанням мережі Інтернет відповідно до ст. 52-1 Закону України «Про авторське право та суміжні права».

У разі порушення будь-якою особою авторського права та (або) суміжних прав, вчиненого з використанням мережі Інтернет, особа, права якої були порушені, має право звернутися до власника вебсайту або вебсторінки, на яких розміщена або в інший спосіб використана відповідна електронна інформація, із заявою про припинення порушення. Законодавець передбачив процедуру подання такої заяви та необхідні реквізити, серед них – вмотивоване твердження про наявність у заявника майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт авторського права і (або) суміжних прав.

Таким чином, суб'єктом ІТ-права можна назвати автора того чи іншого твору, зокрема, якщо його права були порушені в цифровому середовищі. Така особа вступає у правовідносини з приводу захисту своїх немайнових та майнових прав із власником вебсайту.

У сучасному світі актуальними визнаються питання захисту персональних даних та реалізації принципу недоторканності у цифровому середовищі. Соціальні мережі, мобільні додатки, поштові сервіси, вебсайти тощо збирають інформацію про своїх користувачів через cookies (інформації у вигляді текстових або бінарних даних, отриманих від вебсайту на вебсервері, яка зберігається в клієнта, тобто браузера, а потім відправлена на той самий сайт, якщо його буде повторно відвідано, за допомогою якої вебсервер помічає браузер користувача при відвідуванні), після чого ці дані аналізують та систематизують за певними конкретними цільовими групами з метою подальшого продажу цих даних компаніям у комерційних цілях. Таким чином, за безплатне користування онлайн-послугами особа самостійно надає згоду на аналіз інформації про себе, обробка якої забезпечує якісну конверсію.

Міжнародна спільнота вчасно реагує на виклики сьогодення та пропонує рішення у вигляді нормативно-правових актів щодо захисту конфіденційної інформації про особу. Так, у 2016 р. Парламентом Європейського Союзу

був ухвалений Загальний регламент захисту даних і набув чинності він 26 травня 2018 р. Регламент встановлює норми, пов'язані із захистом фізичних осіб щодо обробки персональних даних, і норми, що стосуються вільного переміщення персональних даних. Важливо зазначити, що норми Регламенту поширюються не лише на європейські компанії, а на всі, що зареєстровані поза межами Європейського Союзу, але здійснюють послуги, орієнтовані на європейський ринок. До компаній, що знаходяться під впливом сили норми, належать і гравці українського ринку, діяльність яких пов'язана з наданням послуг особам, які є громадянами країн-учасниць Європейського Союзу.

Положення Загального регламенту захисту даних виходять із того, що кожному користувачу послуг має за замовчуванням гарантуватися максимальна приватність.

GDPR виокремлює двох суб'єктів: контролер та обробник. Завданням контролера є визначення цілей та методів обробки даних, своєю чергою обробник лише здійснює розпорядження контролера. Таким чином, відповідальність у разі порушення вимог GDPR несе контролер, хоча це не виключає вимоги до обробника запровадити стандарти GDPR. Зазвичай відносини між контролером та обробником мають договірний характер.

Таким чином, до суб'єктів ІТ-права можна зарахувати осіб будь-якої організаційно-правової форми, умовою здійснення діяльності яких є збір, зберігання та обробка персональних даних.

Розглядаючи питання про захист персональних даних у цифровому середовищі, варто розглянути і осіб, що виступають суб'єктами електронної комерції, а відповідно, суб'єктами ІТ-права. До них можна зарахувати й постачальників послуг проміжного характеру в інформаційній сфері, органи державної влади та органи місцевого самоврядування в частині виконання ними відповідних функцій у цій сфері тощо.

Варто зазначити, що п. 15 ст. 3 Закону «Про електронну комерцію» визначає суб'єкт електронної комерції як суб'єкт господарювання будь-якої організаційно-правової форми, що реалізує товари, виконує роботи, надає послуги з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, або особу, яка придбаває, замовляє, використовує зазначені товари, роботи, послуги шляхом вчинення електронного правочину [3].

Безумовно, перелік суб'єктів правовідносин ІТ-права нині не є вичерпним, що зумовлюється безперервним розвитком інформаційних технологій. У статті проаналізовано правовий статус лише окремих суб'єктів ІТ-права, які виступають такими у відносинах із приводу авторського права в цифровому середовищі, захисту персональних даних та конфіденційності, електронної комерції та безпосередньо здійснення підприємницької діяльності в ІТ-бізнесі.

Варто зазначити недостатнє правове регулювання розглянутих у статті відносин, оскільки суспільні відносини в цифровому світі розвиваються набагато швидше, ніж право як регулятор встигає унормувати їх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еннан Р.Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>
2. Закон України «Про авторське право та суміжні права». URL: <https://bit.ly/37gjoT>
3. Закон України «Про електронну комерцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. N 2657-XIII. URL: <https://bit.ly/3q5XyJE>
5. Карп'як А.О. Ринок інформаційних технологій в Україні та світі. URL: <https://bit.ly/3qeuwYv>
6. Новицький А.Л. Місце ІТ-права в загальній системі інформаційного права. URL: <http://aphd.ua/publication-179/>
7. Руденко М.В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2018/13.pdf
8. Рогова О.Г. Захист персональних даних у законодавстві Європейського союзу. URL: <https://bit.ly/3mcy2Jc>
9. Сімсон О.Е. ІТ-Право V. Інформаційного права: на зламі епох. URL: <http://aphd.ua/publication-389/>
10. Тарасенко Л.Л. Суб'єкти правовідносин у цифровому середовищі. URL: <https://bit.ly/3nTU8b0>
11. Харитонов Є.О. Сутність ІТ-права (ІТ-право як концепт). URL: <http://aphd.ua/publication-185/>
12. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. «ІТ-правовідносини» і загальна категорія правовідносин: до проблеми співвідношення. URL: <https://bit.ly/369sa4V>
13. Цивільний Кодекс України. URL: <https://bit.ly/3q6xJcJ>
14. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. URL: <https://bit.ly/3mcy76U>
15. General Data Protection Regulation. URL: <https://bit.ly/2KCQl3k>
16. Key issues for digital transformation in the G20. URL: <https://bit.ly/2JhMQiq>